

Олександра ЛИСЕВИЧ,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри змісту і методики початкового навчання
КПІ ДВНЗ "Криворізький національний університет"

Формування мистецької культури майбутнього вчителя початкових класів як необхідної умови його творчого розвитку (у контексті інтегрованої програми "Мистецтво")

УДК 371.134:80

Загальна мистецька освіта з її можливостями впливу на людину повинна розглядатися не лише як процес набуття художніх знань і вмій, а як, насамперед, універсальний засіб особистісного розвитку. У контексті нового розуміння функцій і принципів мистецької освіти необхідно наголосити на органічній єдності національного (державного), регіонального (краєзнавчого) компонентів освіти з пріоритетністю поліхудожності, що відображається у змісті освіти між видами мистецтв та варіативності, спрямованої на художньо-естетичний розвиток особистості. У зв'язку з цим мистецька культура майбутнього вчителя початкових класів розглядається як необхідна умова професійної самореалізації та показник рівня підготовки майбутнього вчителя.

У сучасних умовах наявна суперечність між декларованою гуманізацією, переходом від технократичної до культурної концепції освіти, яку розглядають як самовизначення особистості у культурі, становлення індивіда як людини культури та небажанням, невмінням, незацікавленістю майбутніх вчителів сприйняти, осягнути і трансформувати надбання світової культури.

Сучасна мистецька освіта обтяжена низкою етичних проблем, деякі з них мають передісторію, але є й такі, що з'явилися в останні десятиріччя як результат змін у соціально-психологічній атмосфері світу. У більшості своїй вони пов'язані з психологією сучасної людини, її утилітарним ставленням до мистецтва. Найсерйознішою є проблема відсутності мотивації, недооцінки предметів художньо-естетичного циклу на всіх рівнях: як у середовищі педагогів, так і студентів, школярів та їхніх батьків.

Сучасні тенденції розвитку мистецької освіти, зокрема освітньої галузі "Мистецтво", спонукають до вдосконалення професійних умінь учителя початкових класів, що викладає дисципліни художньо-естетичного циклу. Значення професіоналізму учителя початкових класів у процесі викладання мистецьких дисциплін висвітлюється у працях Л.Бабенко, Е.Белкіної, Л.Бичкової, О.Гайдамаки, Є.Ковальова, С.Коновець, Л.Хомич, Г.Петрової, О.Рудницької, Л.Любарської, Л.Масол, О.Шевнюк, В.Холопової, І.Руденко, О.Ростовського.

Отже, метою даної статті є спроба виокремити основні підходи та шляхи формування мистецької культури у

майбутніх учителів початкових класів як необхідної умови їх творчого розвитку та професійної реалізації.

Підходів до трансляції учням початкових шкіл мистецьких знань існує кілька. У Франції, Ірландії, Іспанії, Нідерландах до мистецького блоку включають дисципліни пластичного мистецтва (малювання, живопис, ручну працю), музику та драму. У Німеччині формують у дітей також і навички танцю.

В інших країнах, таких, наприклад, як Швеція, викладають музику та ручну працю, а в Сполученому королівстві учні у мистецькому блоці вивчають мистецтво, дизайн, музику і танець (як складову фізкультури). Об'єднує усі вищезгадані країни практико-орієнтований, інтегрований підхід до реалізації викладання мистецької складової [10, с.27].

Отже, велике значення на сучасному етапі має культурно-особистісний розвиток майбутнього вчителя, який повинен сприяти формуванню в учнів початкових класів комплексу ключових, міжпредметних естетичних і предметних мистецьких компетентностей. За цей напрям відповідають як традиційні предмети стандарту початкової освіти, так і інтегровані, зокрема "Мистецтво" як предмет, що сприяє формуванню основ цілісної картини світу, осмислення різноманітних зв'язків у системі "мистецтво – культура".

Український педагогічний словник визначає культуру як "сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини та втілюються у результатах продуктивної діяльності. У вужчому розумінні культура – це сфера духовного життя суспільства, що охоплює, насамперед, систему виховання, освіти, духовної творчості, а також установи й організації, що забезпечують їхнє функціонування (школи, ВНЗ, музеї тощо). Водночас під культурою розуміють рівень освіченості, вихованості людей, а також рівень оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльністю" [3, с. 182].

Ми розглядаємо культуру як своєрідну систему адаптації, яка дозволяє швидко пристосовуватись до оточуючого середовища.

З одного боку, культура – це продукт діяльності людей; а з іншого є системою адаптації: кожний індивід засвоює культурні зразки як необхідну умову процесу його прийняття рідним культурним середовищем. Програма

поведінки людини закладається зусиллями безпосереднього оточення: моральними уявленнями, стереотипами поведінки, естетичними смаками тощо.

Інтерпретація поведінки людини пов'язана перш за все з тим культурним середовищем, представником якого вона є. Культура відображає результати людського розвитку і має особистісно-творчу природу.

Результатом педагогічної творчості є педагогічна культура. Підкреслюючи творчу природу педагогічної культури, В.Сластьонін зазначає: "Культура – це завжди творчість, вона завжди розрахована на адресат, на діалог, а "засвоєння" її є процес особистісного відкриття, створення світу культури у собі, співпереживання і співтворчості, де кожний новий елемент культури не перекреслює попередній пласт культури" [9].

Сучасна методика пропонує як варіант інтегрування домінуючих змістових ліній – музичної та образотворчої, які органічно поєднуються в єдиний тематичний цикл на основі естетико-світоглядної орієнтації. Спільними для всіх видів мистецтва є відображення в художніх образах закономірностей людського буття, що зумовлює єдину тематичну структуру програми "Мистецтво", логіку об'єднання навчального матеріалу в цілісні тематичні блоки. Розумінню специфіки художньо-образної мови кожного з видів мистецтва сприяє інтеграція елементів змісту на основі єдності універсальних художньо-естетичних понять ("ритм", "контраст", "симетрія", "форма", "композиція", "динаміка" тощо). Особливості спільних тем, споріднених художньо-мовних аспектів змісту зумовлюють процес застосування [6, с. 271].

Існуючий погляд на розвиток мистецького сприймання як "фундаменту мистецької культури" досить неоднозначний. Багато зарубіжних психологів і педагогів вважають, що головне завдання – створити умови для розвитку сприймання. Вітчизняна практика виходить із положення, що процес розвитку сприймання необхідно організувати [4].

Процес сприймання творів може відбуватися свідомо та несвідомо, може завершуватися після осмислення твору, а може тривати деякий час, перериватися чи бути неперервним [7].

Діяльність слухача, глядача завжди спрямована на засвоєння змісту художнього твору. На першому етапі формуються уявлення, зумовлені тільки сприйманням даного твору. Це уявлення про твір – його будову, багатобарвність, а також переживання, викликані сприйманням твору. Це уявлення естетичні, світоглядні й асоціативні – результат порівняння почутого, пережитого й усвідомленого з уже відомим через життєвий досвід. Особливість даних уявлень полягає у тому, що вони відображають особистісний світ слухача – його естетичні уявлення та переживання, його естетичні оцінки, світоглядні уявлення, асоціації. Повнота та глибина вищезазначених уявлень буде різною через соціально-психологічну різницю між людьми, різний обсяг знань, необхідних для усвідомлення вихідних уявлень.

Другий етап процесу сприйняття – інтерпретація, осмислення вихідних змістовних уявлень і переживань, які можуть бути зумовлені лише смаками, потребами, позицією автора тощо.

Методику викладання цікавлять такі питання: як слухач, глядач у деталях і в цілому сприймає твір, як твір розвивається у вигляді специфічного процесу, які психологічні умови забезпечують художньо-естетичне переживання, розуміння, оцінку, адекватність сприйняття задуму твору.

Саме у сприйманні, особливо в його розвиненій формі виявляється творчість глядача, слухача. Сприймання – поняття історичне, соціальне, вікове. Воно зумовлене системою детермінант: твором, загальним історичним, життєвим, жанрово-комунікативним контекстом, зовнішніми та внутрішніми умовами сприймання, також віком і статтю. На сприймання впливають стиль твору та жанр.

Сприймання розглядається як активна творча діяльність, оскільки під час слухання, споглядання відбувається постійний слуховий, зоровий контроль, відбувається процес впізнавання. Необхідно зауважити, що мистецьке сприймання відрізняється яскравою емоційністю й образністю. Воно торкається різних аспектів емоційної сфери. Під час мистецького сприймання відбуваються такі логічні операції, як осмислення, порівняння, з якими, у свою чергу, пов'язані осмисленість та асоціативність [7].

Формування повноцінного мистецького сприймання свідчить про складний взаємопов'язаний процес: по-перше, про інтелектуальний ріст людини, по-друге, про удосконалення її основних мистецьких здібностей.

Якщо проаналізувати педагогічний процес у контексті формування творчої особистості майбутнього вчителя початкових класів, то можна виокремити у ньому два напрямки: перший пов'язаний з процесом підготовки педагога до творчості, а другий – творчість під час безпосередньої взаємодії студентів із творами мистецтва. Спілкування з творами мистецтва як компонент педагогічної творчості, творчість у спілкуванні викладача і студента як необхідна умова продуктивної педагогічної діяльності.

Багато дослідників звертає увагу на те, що у викладанні педагог спирається на здатність студентів до запам'ятовування, а не на евристичне мислення, імпровізацію тощо. На думку багатьох науковців, є необхідність у створенні умов, які сприяють виявам творчої активності, у створенні творчого мікроклімату, проблемно-пошукової атмосфери, необхідної для формування позитивних мотивів креативної діяльності.

Мистецька освіта спирається на комплекс методів загальної та спеціальної педагогіки. Найбільш дієвим з них є метод емоційного впливу, пов'язаний з образним та яскравим мовленням педагога, його здатністю приваблювати словом; він спрямований на емоційну сферу, образне мислення. Сформований інтерес викликає ефект подиву, розвиває пам'ять, фантазію, мислення.

Ситуація успіху концентрує волю, дієвість, актуалізує попередній досвід. Створена на заняттях ігрова ситуація сприяє активності, фантазуванню, переключенню уваги тощо.

Ціла група методів і прийомів має інтелектуальне значення: проблемно-пошукова ситуація концентрує увагу, волю, образне та логічне мислення, уяву; дискусія сприяє розвитку логічного мислення, мовлення, пам'яті.

Метод стимулювання діяльності створює емоційно насичену атмосферу, сприяє вияву індивідуальності, виховує художні потреби, творчі навички та прийоми. Важливою властивістю цього методу є стимулювання репродуктивного та творчого потенціалу.

У багатьох дослідженнях стверджується, що творчий потенціал притаманний кожній особистості, але у різній кількості та якості, проблема полягає тільки у з'ясуванні механізмів його розкриття.

Особливості творчості у навчанні та вихованні, механізми творчої діяльності розглядалися у працях В.В.Давидова, І.О.Зимньої, Н.В.Кузьміна, О.М.Матюшкіна, Я.О.Пономарьова.

Творчість як основа та механізм розвитку психіки досліджувалась у роботах Н.В.Кіпіані, І.Н.Семенова та ін.; творчість та закономірності мислення розглядалися Н.Г.Алексеевим, С.М.Бернштейном, В.С.Біблером, О.К.Тихомировим, Е.Г.Юдіним.

У контексті педагогічної діяльності проблема творчості розглядалася М.М.Поташником, який наголошує на її практичному застосуванні: нестандартний підхід до вирішення проблем; розробка нових методів, засобів, прийомів і форм в оригінальному поєднанні; ефективно застосування досвіду; удосконалення, раціоналізація, модернізація відомого відповідно до нових задач; імпровізація на основі як інтуїції, так і перевірених знань; вміння бачити всі варіанти проблеми; вміння трансформувати методичні рекомендації, теоретичні положення у конкретні педагогічні дії.

М.М.Поташник розрізняє "педагогічну майстерність" і "педагогічну творчість", наголошуючи на тому, що майстерність пов'язана з досвідом, а творчість — ні [8].

Ефективність формування творчої особистості майбутніх учителів початкових класів зумовлена виявленням умов та подоланням суперечностей між вимогами, що висуваються до особистості та діяльності майбутнього

вчителя початкових класів, та наявним рівнем культури взагалі та мистецької культури зокрема. Стан досліджуваної проблеми формування мистецької культури майбутніх учителів початкових класів вимагає подальших наукових пошуків: методика діагностики рівня сформованості мистецької культури майбутнього вчителя початкових класів, показники та критерії її сформованості, розробка моделі та технології її формування.

Література

1. Асафьев Б. В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании / Б.В.Асафьев. — 2-е изд. — Л. : Музыка, 1973. — 144 с.
2. Выготский Л. С. Психология искусства / Лев Семенович Выготский. — СПб. : Питер, 2000. — 416 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / Семен Устинович Гончаренко. — К. : Либідь, 1997. — 376 с.
4. Коновець С. В. Образотворче мистецтво в початковій школі / С. В. Коновець. — К., 2000. — 79 с.
5. Морозов А. В. Креативная педагогика и психология: [Учебное пособие] / А. В. Морозов, Д. В. Чернилевский. — М. : Академический Проект, 2004. — 2-е изд., испр. и доп. — 560 с.
6. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1—4 класи. — К. : Видавничий дім "Освіта", 2012. — 392 с.
7. Овсянкина Г. П. Музыкальная психология: [Учеб. для факультетов музыки педагогических университетов, консерваторий и гуманитарных вузов] / Галина Петровна Овсянкина. СПб. : Питер, 2007. — 240 с.
8. Поташник М.М. Требования к современному уроку: [Учебное пособие] / Марк Максимович Поташник. — М. : Центр педагогического образования, 2011. — 272 с.
9. Слостенин В. А. Введение в педагогическую аксиологию: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. А. Слостенин, Г. И. Чижакова. — М. : Издательский центр "Академия", 2003. — 192 с.
10. *The Arts, Creativity and Cultural Education An International Perspective. December 2000 // INCA (International Review of Curriculum and Assessment Frameworks Internet Archive). London: INCA, QCA, nfer, 2000. — 58 p.*